

**Розділ V. ПРОБЛЕМИ БОРОТЬБИ
ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ ТА ПРАВООХОРОННА
ДІЯЛЬНІСТЬ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

УДК 343.982.33

В.В. Бірюков – **ВСТАНОВЛЕННЯ ОСОБИ ЗЛОЧИНЦЯ
ЗА ДОПОМОГОЮ ДАНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ
СИСТЕМ З ОГЛЯДУ НА СКЛАДЕНУ СИТУАЦІЮ**

В статті з урахуванням складеної слідчої ситуації наведено алгоритми використання інформації, що містять сучасні інформаційні системи, незалежно від їхнього основного цільового призначення та відомчої належності, у встановленні особи злочинця. Висловлено думку, що будь-яка методика розслідування злочинів повинна розглядати можливість використання для встановлення певних об'єктів чи фактів, даних, що містять інформаційні системи.

Ключові слова: *інформаційні системи, криміналістичні обліки, алгоритмізація, слідча ситуація, методика розслідування.*

В статье с учетом сложившейся следственной ситуации рассмотрены алгоритмы использования информации, содержащейся в современных информационных системах, независимо от их основного целевого назначения и ведомственной принадлежности, в установлении личности преступника. Высказано мнение, что любая методика расследования преступлений должна рассматривать возможности использования потенциала современных информационных систем для установления определенных объектов или фактов.

Ключевые слова: *информационные системы, криминалистические учеты, алгоритмизация, следственная ситуация, методика расследования.*

In this paper, taking into account the current situation, the investigation offers some algorithms using information containing current information systems regardless of their primary purpose and affiliation, in establishing the identity of the perpetrator. Suggested that any method of investigation of crimes should consider the possibility of harnessing the potential of modern information systems for the establishment of certain objects or facts.

Key words: *information systems, criminal records, algorithmization, investigating the situation, the method of investigation.*

Не буде перебільшенням сказати, що основною метою створення та функціонування будь-яких інформаційних систем у тій чи іншій галузі є сприяння вирішенню завдань, для вирішення яких їх було створено. Сприяти розкриттю та розслідуванню злочинів безпосередньо призначені криміналістичні інформаційні системи. Однак у такому складному різновиді людської діяльності, як розслідування злочинів, криміналістичного значення може набути інформація, отримана як із криміналістичних, так і з некриміналістичних інформаційних систем, незалежно від первинної мети їх створення й основного призначення інформації. Залежно від ситуації, що склалася, вона залучається до процесу, актуалізується і посідає своє місце в установленні певних об'єктів чи обставин.

Одним із перших питань використання інформації, отриманої з інформаційних систем, у розслідуванні злочинів, виходячи з конкретних слідчих ситуацій, що склалися, запропонував розглядати російський криміналіст С.А. Ялишев [1, с. 104 - 108]. Втім, аналіз наукових праць, у яких розглядаються питання, пов'язані з розробленням й удосконаленням криміналістичних методик розслідування злочинів і проведення криміналістичних експертиз, дає підстави стверджувати, що сьогодні, на жаль, питанням використання інформації, що міститься в інформаційних системах, у них майже не приділяється уваги. Як виняток можна назвати лише окремі праці Н.І. Клименко [2, с. 93 - 103]. Раніше нами також зверталася увага на стан недостатнього висвітлення цих питань у криміналістичних методиках [3, с. 113].

Розслідування злочинів являє собою процес добування, осмислення та використання інформації, за допомогою якої формується уявлення про пізнаваний об'єкт. Інформація в цьому випадку виступає і як об'єкт пошуку, і як засіб пізнання. Слідчий, здійснюючи розслідування, отримує її з різних джерел. Істотне значення для встановлення певних об'єктів і фактів має інформація, яка може бути отримана з інформаційних систем.

Отримана в результаті слідчих дій та оперативно-розшукових заходів інформація безпосередньо впливає на ситуацію, підтверджуючи або спростовуючи судження стосовно передбачуваного раніше рішення. У криміналістиці прийнято вирізняти типові слідчі ситуації. Маючи до певної міри умовний характер, вони відіграють досить важливу роль у розробленні методик розслідування і виступають як відправні точки для складання програм розслідування (його алгоритмізації). Алгоритмізація розслідування передбачає встановлення порядку

роботи (змісту й послідовності слідчих дій), узятій в динаміці, з урахуванням слідчої ситуації, що склалася, і можливих її змін. У кожному випадку алгоритм залежить від вихідної ситуації, обставин, які підлягають доказуванню, версій і планування розслідування. Від наявності чи відсутності відомостей про конкретний складовий елемент слідчої ситуації часто залежить і характер слідчих дій та оперативно-розшукових заходів, а також тривалість певного етапу розслідування. Треба також зазначити, що стосовно кожного чинника слідчої ситуації, можна отримати певну частку даних з інформаційних систем. Особливе значення для встановлення окремих факторів може мати використання сучасних можливостей інтегрованого банку даних і системи "АРМОР", які, аналізуючи введену на запит інформацію про певний об'єкт обліку, дають можливість установити його взаємозв'язки з іншими, а також отримати найрізноманітнішу інформацію про нього. З огляду на завдання нашої роботи спробуємо визначитися з типовими ситуаціями та алгоритмами дій, спрямованими на встановлення особи злочинця з використанням можливостей, які сьогодні надають нам інформаційні системи.

Виділимо наступні типові ситуації, що є розповсюдженими у практичній діяльності:

1. особу затримано, у неї наявні документи, що посвідчують особу;
2. особу затримано, але ніяких документів, що посвідчують її особу, немає;
3. особа злочинця відома, але його не затримано і відомостей про його місцезнаходження немає;
4. особа злочинця невідома, але є матеріально фіксовані сліди, які він міг залишити;
5. на місці події знайдено документи, які могли належати злочинцеві.

Як видно з наведеного, лише стосовно особи злочинця може бути виділено декілька різноманітних типових ситуацій, вирішення яких прямо впливає на хід розслідування. Спробуємо розглянути можливості використання даних різноманітних інформаційних систем для встановлення особи злочинця за визначеними типовими ситуаціями.

Ситуація, коли у затриманого злочинця наявні документи, що посвідчують особу, є однією з найбільш сприятливих. Але й у такому разі насамперед необхідно перевірити затриманого за обліками паспортної служби, адресного бюро. За обліками підрозділів УІАЗ треба встановити наявність судимості чи факту притягнення до кри-

мінальної відповідальності. Також, виходячи з ситуації в конкретній справі, доцільно встановити факт наявності в такій особі автомобіля, документів на право керування транспортними засобами, допуску до виконання вибухових робіт, наявності зброї, а також іншу інформацію, що може допомогти створити уявлення про особу, її кваліфікацію та ін. Усю таку інформацію сьогодні можна отримати з інтегрованого банку даних, звернувшись до нього через систему "АРМОР". За необхідності можна скористатись інформацією, що міститься в інших інформаційних системах. Так, відомості про наявність договору стосовно матеріальної відповідальності чи призначення на конкретну посаду можна отримати з обліків відділу кадрів установи, де вказана особа працює. Про її присутність на робочому місці можна довідатися з систем контролю робочого часу. Для встановлення чи перевірки інших даних про особу можна звернутися до інформаційних систем як підрозділів МВС, так і підрозділів інших міністерств і відомств (таких як військові комісаріати, установи міністерства охорони здоров'я тощо).

У ситуації, коли затримано особу, яка ніяких документів, що посвідчують її особу, не має, виникає необхідність у встановленні настановних даних на неї та іншої інформації залежно від потреби та особливостей ситуації. При цьому можна скористатись обліками паспортної служби. За місцем отримання паспорта ведеться картотека, до якої вміщуються форми №1 (заяви на видачу паспорта). Ці форми містять вичерпну інформацію про особу, а також фотознімки, ідентичні тим, що вклеюються в паспорт після досягнення визначеного для цього віку. У разі необхідності за фотозображеннями може бути проведено фотопортретну експертизу, перевірку за масивами ІБнД (інтегрований банк даних) з використанням системи "АРГУС" та ін. У паспортній службі здійснюється облік за формою № 26 - осіб, що повернулися з місць позбавлення волі, де також містяться настановні дані про особу та її фотознімки. До речі, сьогодні вказані обліки інтегровані в ІБнД, і необхідну інформацію можна отримати з будь-якої віддаленої точки доступу, у тому числі фотозображення, "електронне досьє", схематичне зображення зв'язків об'єкта. Незважаючи на вказані способи встановлення особи, уважаємо, що надійним інструментом у цьому є використання дактилоскопічних обліків як підрозділів УІП, так і експертної служби МВС.

У нашій практиці мав місце випадок, коли за допомогою дактилоскопічних обліків було встановлено особу, яка проживала під чужим прізвищем понад сорок років.

Так, громадянин К. був засуджений у м. Краснодоні Луганської області до позбавлення волі у 1949 році. Покарання він відбував в одній з виправних установ у Іркутській області. Приблизно у 1952 році він здійснив втечу, а у 1959 році поселився в м. Ровеньки з документами на інше прізвище. Так під чужим прізвищем він проживав до 1990 року. Цікавим у цьому випадку є те, що для повернення на своє прізвище він сам проявив ініціативу у зв'язку з претендуванням на спадщину, яка залишилась у місті Краснодоні після смерті батьків. Для підтвердження особи, з інформаційного центру УВС Луганської області (оперативно-довідковий та дактилоскопічний облік УІТ) було отримано дактилокарту на прізвище К., і в результаті дактилоскопічної експертизи було встановлено, що громадянин, який тривалий період перебував під прізвищем Б. раніше мав прізвище К., під яким був засуджений у 1949 році і вибув на місце відбування покарання.

Наведене свідчить, що дактилоскопічна реєстрація складає реальні, надійні умови для ідентифікації особи.

У ситуації, коли особа злочинця відома, але він не затриманий і відомостей про його місцезнаходження немає, за допомогою інформаційних систем можна встановити місце його проживання, роботи, ймовірні місця перебування й ін. Для цього можна скористатися як криміналістичними обліками, так і інформаційними системами іншого призначення, які ведуть інші структурні підрозділи МВС України, а також підрозділи й установи інших відомств, у тому числі інших правоохоронних органів. Також може виникнути ситуація, коли необхідно буде звернутися до міжнародних інформаційних систем Інтерполу, Європолу, а також МІБ країн СНД.

Особливе місце в цій діяльності належить інформаційним системам з автоматичною реєстрацією, які реєструють факти звернення до системи, наприклад, із метою отримання якоїсь послуги, проникнення на певні об'єкти, виходу в ефір та ін. За ними можна встановити останнє місце перебування (точніше, здійснення певної операції) особи, що зникла безвісти, а також тієї, котра переховується від суду чи правоохоронних органів. Для встановлення ймовірного місця перебування особи, що переховується від суду та правоохоронних органів, доцільно скористатись обліками паспортної служби. Одним із заходів при оголошенні особи в розшук є інформування підрозділів паспортної служби. Сприяти розшуку осіб, місцезнаходження яких невідоме, призначені обліки безвісти зниклих, хворих, що не можуть повідомити своїх настановних даних, і невпізнаних трупів, які ведуть підрозділи УІТ. Зрозуміло, що така особа може стати і невпізнаним

трупом, і хворим, який не може пригадати чи надати своїх настановних даних (наприклад хворі чи постраждалі в ДТП та ін.). Особливе значення для встановлення ймовірного місця перебування певної особи має застосування потенціалу інформаційно-аналітичних систем "АРМОР", "СОВА", "АРГУС", що ґрунтуються на ІБНД. Аналізуючи зв'язки особи, можна також установити її можливе місцезнаходження. Поряд з указаною категорією обліків важливу роль відіграють обліки медичних установ (лікарень, травмунктів та ін.), до яких особа могла звертатися за медичною допомогою (наприклад у разі поранення чи хвороби).

У ситуації, коли особа злочинця невідома, але є матеріально фіксовані сліди, які вона могла залишити, особливе значення мають криміналістичні обліки, що здійснюють підрозділи експертної служби МВС України. Слід зазначити, що вид обліку, яким можна скористатися з цією метою, прямо залежить від того, які сліди наявні. Для пошуку можуть бути використані насамперед обліки оперативно-розшукового призначення. Причому саме ті, які створюють умови для ідентифікації об'єктів за певними слідами, що є в розпорядженні органів слідства. Поряд із дактилоскопічними, та балістичними, залежно від наявних слідів можуть використовуватися обліки слідів взуття, слідів транспортних засобів, зразків почерку тощо.

Тепер розглянемо ситуацію, коли на місці події знайдено документи, які могли належати злочинцеві. І хоча документи можуть належати злочинцеві й мати настановні дані про нього, необхідно провести низку дій, пов'язаних з установленням його місця перебування, проживання й ін. Для цього можна скористатися можливостями, які надають інформаційні системи. Як свідчить практика, це можуть бути різноманітні посвідчення особи (паспорт, посвідчення учня, посвідчення про надання пільг тощо). Трапляються випадки, коли на місці однієї пригоди знаходять посвідчення, викрадені з інших місць, тобто тих, що належать потерпілим в інших справах. Саме це й ініціює перевірку знайденого документа за обліками втрачених документів (облік втрачених паспортів, технічних паспортів та ін.). Наявність настановних даних дає підстави для встановлення місця проживання особи, наявності в неї судимості, наявності на неї дактилоскопічної карти та з'ясування питання про те, чи перебуває вона в розшуку.

Наведемо приклад з нашої практики:

При огляді місця події за фактом крадіжки з квартири в м. Ровеньки на підлозі, під вікном було знайдено посвідчення гр. З., учня одного з ПТУ м. Свердловська, Луганської області. Оперуповноважений карного розшуку встановив місце проживання власника посвід-

чення, з використанням можливостей обліків паспортної служби, і на момент появи З. в квартирі на нього вже чекали працівники міліції. У нього вилучили викрадені речі. Заперечувати свою причетність до крадіжки він не став.

Наведене переконливо свідчить, що правильне використання даних інформаційних систем привело до позитивного результату в розкритті злочину, з мінімальними затратами.

Таким чином, залежно від ситуації, що склалася, лише стосовно встановлення особи злочинця, а також інших категорій осіб можуть бути використані різноманітні дані з інформаційних масивів як криміналістичних, так і інших обліків.

Навіть короткого огляду потенційних можливостей, які містять в собі інформаційні системи для вдосконалення методик розслідування злочинів, достатньо для висновку, що вказаний шлях сьогодні є достатньо важливим і перспективним. Зрозуміло, що в межах статті таке емне питання розглянути повноцінно неможливо. Ми ставили на меті визначитися з напрямками вдосконалення методик, окреслити їх шляхи за рахунок потенціалу інформаційних систем. З цього приводу доречно навести вислів В.А. Журавля, який говорить - "наявність прогаин саме у сфері криміналістичної методики, відставання розроблення науково-методичних рекомендацій від сьогоденних потреб судово-слідчої практики суттєво знижує коефіцієнт корисної дії усієї криміналістики з негативними наслідками для розслідування злочинів" [4, с. 177].

На завершення розгляду питання про роль і місце інформації, що міститься в сучасних ІС та АІС, у процесі розслідування наведемо вислів Н.С. Карпова й В.П. Бахіна, які, говорячи про криміналістичні методики, зазначають: "Повноцінна методика окремого виду злочинів складається тоді, коли утворюються всі її складові частини" [5, с. 244]. Однією з таких частин, на нашу думку, повинна стати інформація, що міститься в інформаційних системах. До речі, частина з них - криміналістичні, мають головне цільове призначення сприяти розслідуванню злочинів. Тим більш незрозумілим є залишення поза увагою їх потенційних можливостей при складанні криміналістичних методик.

Використана література:

1. Ялышев С. А. Криминалистическая регистрация: проблемы, тенденции, перспективы : монограф. / С. А. Ялышев. - М. : Академия управления МВД России, 1998. - 140 с.

2. Клименко Н. І. Судова експертологія: курс лекцій : навч. посіб. – К. : Ін Юре, 2007. – 528 с.

3. Бирюков В. В. Современные проблемы использования учетно-регистрационных данных в расследовании / В. В. Бирюков // Проблемы криминалистической науки, следственной и экспертной практики : межвуз. сб. науч. тр. / [отв. ред. А. А. Кузнецов]. – Омск : Омская академия МВД России, 2007. – Вып. 7. – С. 111–116.

4. Журавель В. А. Сучасні концепції формування окремих криміналістичних методик розслідування злочинів / В.А. Журавель // Вісник Академії правових наук – Х., 2007. – № 2. – С.177 – 186.

5. Бахин В. П. Некоторые аспекты изучения практики борьбы с преступностью (данные исследований за 1980 – 2002 г.) / В. П. Бахин, Н. С. Карпов. – К., 2002. – 458 с.

УДК 343.985

І.В. Гора

В.А. Колесник

СЛІДЧИЙ ЕКСПЕРИМЕНТ ЧИ ПЕРЕВІРКА ПОКАЗАНЬ ОСОБИ?

В статті розглядаються процесуальні положення слідчого експерименту, встановлені новим Кримінальним процесуальним Кодексом України, та обґрунтовується потреба встановлення окремого порядку для здійснення перевірки показань особи на місці.

Ключові слова: *досудове розслідування; слідча дія; слідчий експеримент; перевірка показань особи.*

В статье рассматриваются процессуальные положения следственного эксперимента, предусмотренного новым Уголовным процессуальным кодексом Украины, и обосновывается потребность установления отдельного порядка для осуществления проверки показаний лица на месте.

Ключевые слова: *досудебное расследование; следственное действие; следственный эксперимент; проверка показаний лица.*

The article deals with the procedure of an investigatory experiment that is set up by the Criminal Procedure Code of Ukraine. The need to establish a separate order of checking the testimony of a person at the scene of crime is also substantiated. Key word: pre-trial investigation, forensic action, an investigatory experiment, testimony check.

Key words: *prejudicial investigation; investigative action; investigatory experiment; verification of a person reading.*

Будь-яка впорядкована діяльність людини потребує дотримання певних норм, правил, порядку виконання окремих дій, застосування